

Реінтеграція осіб похилого віку в суспільство: проблеми та перспективи для України

С. ПОЛЯКОВА,

кандидат економічних наук

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України
м. Київ

Стаття присвячена проблемі реінтеграції осіб старших вікових контингентів у суспільство, забезпечення їм можливості зайнятості. Визначено основні причини, що спонукають літніх людей продовжувати працювати, та сфери діяльності, де така праця буде найбільш суспільно значимою та взаємовигідною.

Статья посвящена проблеме реинтеграции пожилых людей в общество, предоставления им возможности занятости. Определены основные причины, которые побуждают пожилых людей заниматься приносящим доход трудом, и сферы деятельности, в которых этот труд будет наиболее значимым для общества и взаимовыгодным.

The article is devoted to the problem of reintegration of elderly people in society, granting them possibilities of employment. Principal reasons inducing elderly people to be engaged in bringing a profit labour, and spheres of activity, in which this labour will be the most meaningful for society and mutually beneficial, are determined.

Ключові слова: реінтеграція, зайнятість осіб похилого віку, бідність осіб похилого віку, соціальна ізоляція, конкурентоспроможність старіючої робочої сили.

Постановка проблеми. Україна відноситься до групи країн, у яких відбуватиметься стрімке старіння населення. Згідно з прогнозом фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень, у 2050 р. особи віком 60 років і старші становитимуть майже третину населення країни¹. Зміна соціально-демографічної структури населення через зростання питомої ваги осіб похилого віку, потреби яких суттєво відрізняються від потреб представників інших когорт населення, призведе до загострення соціальних та економічних проблем, пов'язаних із фінансовою стабільністю систем пенсійного забезпечення, охорони здоров'я, а також із переосмисленням ролі і визнанням потенційного вкладу, який особи похилого віку можуть вносити у процеси суспільного розвитку.

Старіння населення має доволі суттєвий та неоднозначний вплив на життя суспільства. Так, провідні зарубіжні та вітчизняні економісти дотримуються думки, що такий процес є свідченням досягнень людства у царині зниження смертності та зростання тривалості життя і має низку переваг, серед яких,

зокрема, можливість підвищення рівня автоматизації виробництва з одночасним скороченням числа зайнятих без загрози зростання рівня безробіття. Разом з тим, в усіх без винятку країнах, в тому числі і в Україні, зростає навантаження на системи соціального забезпечення, передусім — на пенсійні, які фінансуються за рахунок працюючої частини населення. Тому особливої актуальності набувають питання пошуку шляхів реінтеграції осіб похилого віку у суспільство та можливостей, пов'язаних з активною участю старших поколінь в економічному та соціальному житті України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблем життєдіяльності старших поколінь досліджувались ученими протягом багатьох десятиліть. Зокрема, роботи К. Манхейма присвячені вивченню специфіки життєвого шляху людини у традиційних та індустріальних суспільствах², М. Кастельса — в інформаційному³. Окремі питання розглядались у рамках теорій соціальної стратифікації Е. Гідденса⁴, соціальної нерівності (від Платона та Арістотеля до наших часів), теорії народонаселення Т. Мальтуса⁵. В радянські часи дослідження, при-

¹ Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / за ред. Е. М. Лібанової. — К. : Український центр соціальних реформ, Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2006. — 138 с.

² Манхейм К. Диагноз нашего времени / К. Манхейм. — М. : Юрист, 1994. — 521 с.

³ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. — М. : ГУ ВШЭ, 2000. — С. 414–422.

⁴ Гідденс Ентоні. Соціологія / Ентоні Гідденс / Пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник; Наук. ред. О. Іваненко. — К. : Основи, 1999. — 726 с.

⁵ Мальтус Т.-Р. Опыт закона о народонаселении / Т.-Р. Мальтус / Переводъ И. А. Вернера. — М. : Издание К. Т. Солдатенкова, 1895. — 249 с.

свячені проблемам літніх людей, проводились під керівництвом Л. Н. Когана⁶, та І. С. Кона⁷.

В сучасній зарубіжній економічній літературі приділяється багато уваги питанням, пов'язаним із загальносвітовим старінням населення та проблемами осіб похилого віку; вивченням факторів тривалості життя, оцінкою рівня матеріального забезпечення та специфіки їх витрат, можливостей реінтеграції літніх людей у суспільство та підвищення на цій основі якості їхнього життя⁸.

В Україні фундаментальні дослідження механізмів старіння, взаємозв'язку процесу індивідуального старіння та вікової патології, умов життя, характеру харчування, трудової діяльності та їх впливу на здоров'я і тривалість життя населення проводяться Інститутом геронтології АМН України. Проблеми постаріння населення та його впливу на життя суспільства висвітлюються в публікаціях науковців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України: І. О. Курило, Е. М. Лібанової, С. І. Пирожкова, В. С. Стешенко, П. Є. Шевчука. Соціально-економічним та правовим аспектам системи соціального забезпечення літніх людей, проблемам бідності серед осіб старших вікових категорій присвячено низку робіт О. В. Макарової, О. М. Палій, Л. Г. Ткаченко, Л. М. Черенько.

Однак питання, пов'язані із проблемами реінтеграції осіб похилого віку до суспільства та можливої їх подальшої участі у виробництві суспільно-корисних благ і наданні послуг, залишаються ще недостатньо вивченими.

Метою статті є вивчення проблем та визначення перспектив реінтеграції осіб старших вікових контингентів у суспільство.

Виклад основного матеріалу. Старіння населення є найбільш суттєвою демографічною проблемою сьогодення. Побудувати суспільство, прийнятне для всіх вікових категорій, виявилось важким завданням не лише для країн, що розвиваються, а й для високорозвинутих. Лозунг «суспільство для людей різного віку», прийнятий на другій Загальносвітовій асамблеї в Мадриді у 2002 р., підкреслює необхідність визнання літніх людей одночасно фактором розвитку та його бенефіціаріями. Кожна особа, незалежно від віку, має не лише користуватись вже існуючими благами і надбаннями, а й робити свій внесок

у суспільний розвиток в міру своїх можливостей та бажання.

В західних країнах сьогодні популяризується концепція «успішного старіння», в межах якої визначено основні складові, що мають супроводжувати старіння:

- низька ймовірність хвороб чи інвалідності;
- високі можливості для навчання і фізичної діяльності;
- активна участь у житті суспільства⁹.

На процес реалізації кожної зі складових концепції впливає низка чинників різного характеру дії та спрямування, однак усіх їх можна умовно поділити на дві групи: чинники, що обумовлюються загальною ситуацією в країні (рівень соціально-економічного розвитку, політичний устрій, екологічний стан, традиції, ментальність тощо); чинники, що залежать переважно від кожної конкретної особи (її індивідуальні характеристики, спосіб життя, минулий досвід, життєва позиція, бажання/небажання підтримувати соціальні зв'язки з особами молодших вікових груп та ін.).

Всі складові успішного старіння щільно пов'язані між собою та обумовлюють одна одну. Так, після досягнення пенсійного віку особа матиме можливість навчатись і працювати лише за умови збереження фізичного і психічного здоров'я, а брати активну участь у суспільному житті, яке сьогодні швидко змінюється, — лише постійно навчаючись та здобуваючи нові знання, вміння і навички.

Ситуацію, що склалась нині в Україні, навряд чи можна назвати сприятливою для впровадження в життя основних положень концепції «успішного старіння». Звичайно, окремі її елементи частково реалізуються: так, наприклад, особи старших вікових контингентів, як і решта населення, мають можливість брати активну участь у політичному житті суспільства, відстоювати свою громадянську позицію. Разом з тим, в Україні немає громадських об'єднань людей похилого віку, які б забезпечували їм можливість виступати організованою силою та впливати на розробку і реалізацію програм та стратегій, що безпосередньо стосуються їхніх інтересів.

Розширення можливостей осіб похилого віку невід'ємно пов'язане із функціонуванням системи безперервної освіти та створенням необхідних умов

⁶ Коган Л. Н. Человек и его судьба / Л. Н. Коган. — М.: Мысль, 1988. — 283 с.

⁷ Кон И. С. В поисках себя / И. С. Кон. — М.: Политиздат, 1984. — 335 с.

⁸ Mallier T., Morris D. Earnings trends among older employees in England and Wales, 1972–2001 // Ageing a. society. Cambridge, 2003. — Vol. 23. — № 3. — P. 363–374.; Tempest S., Barnatt Ch., Coupland Ch. Grey advantage: New strategies for the old // Long range planning. Oxford, 2002. — Vol. 35. — № 5. — P. 475–492; Tinsley H. A., Tinsley D. J., Croskeys C. E. Park usage, social milieu, and psychosocial benefits of park use reported by older urban park users from four ethnic groups // Leisure sciences. L., 2002. — Vol. 24. — № 2. — P.199–218; Keating N., Otfinowski P. Understanding the caring capacity of informal networks of frail seniors: A case for care networks // Ageing a. society. Cambridge, 2003. — Vol. 23. — № 1. — P. 115–127; Older adults' use of information and communications technology in everyday life / Selwyn N., Gorard S., Furlong J., Madden L // Ageing a. society. Cambridge, 2003. — Vol. 23. — № 5. — P. 561–582; Richards S. Bridging the divide: Elders and the assent process // Brit. j. of social work. Oxford, 2000. — Vol. 30. — № 1. — P. 37–49.

⁹ Rowe, J. D., Kahn, R. L. Successful ageing // The Gerontologist, 1997. — № 37 (4). — P. 433–440.

для навчання протягом життя, що значно підвищить шанси осіб старших вікових груп на продовження трудової діяльності в бажаній сфері, а для частини пенсіонерів відкриє нові можливості для самореалізації. Сьогодні в Україні навчання є прерогативою населення молодших вікових груп, а система освіти людей старшого віку є інноваційним проектом і тільки починає розвиватись. Так, у 2008 р. Міністерством праці та соціальної політики України разом із Фондом Народонаселення ООН було проведено пілотування роботи університетів третього віку у чотирьох областях. Однак для створення загальнонаціональної мережі «університетів третього віку» та забезпечення її ефективного функціонування потрібно докласти ще багато зусиль і ресурсів.

Основною причиною продовження трудового життя у більшості випадків є те, що з виходом на пенсію людина втрачає вагому частину доходів. Так, до 2005 року розмір середньомісячної заробітної плати перевищував середню величину призначеної пенсії більш ніж утричі, за останні 5 років розрив скоротився до двох разів (рис. 1). Незважаючи на це, різниця між середніми заробітною платою та пенсією залишається доволі великою, що і спонукає осіб, які набувають права на пенсію, продовжувати трудову діяльність. До того ж, відповідно до чинного законодавства, працюючі пенсіонери мають право отримувати в повному обсязі і пенсію, і заробітну плату, а це є вагомим аргументом в умовах низьких стандартів оплати праці та пенсійного забезпечення.

Пенсіонери є однією з вразливих категорій з точки зору ризику бідності. Хоча на загальноукраїнському фоні ситуація виглядає благополучно (рівень бідності серед домогосподарств пенсіонерів є стабільно нижчим від середнього на 5–7 в. п.), обмеженість джерел доходу у більшості випадків виключно пенсійною виплатою із солідарної системи ставить пенсіонерів у пряму залежність від стану бюджету Пенсійного фонду. В Україні поки що не вдається запро-

вадити трирівневу пенсійну систему, яка б давала змогу пенсіонерам отримувати додаткові доходи.

Підтвердженням того, що домогосподарства пенсіонерів є особливо вразливими, є показники бідності серед домогосподарств, що складаються виключно з осіб старше 75 років, які, за незначним винятком, вже припиняють трудову діяльність (працю за наймом, самозайнятість тощо) та єдиним джерелом доходів яких лишається пенсійна виплата. Так, за останні чотири роки рівень бідності серед домогосподарств, що складаються лише з осіб старше 75 років, перевищував середні по країні значення (рис. 2).

Значно гірша ситуація у домогосподарств з подвійним демооекономічним навантаженням, до складу яких входять і особи старших вікових категорій, і діти: тут показники бідності є високими протягом усього досліджуваного періоду і перевищують середні по країні більш ніж на 10 в. п.

Причиною продовження праці за наймом є не лише необхідність заробляти додаткові кошти, щоб не потрапити до категорії бідних, а й небажання змінювати звичний спосіб життя. Доволі поширеною і, як показали проведені раніше дослідження, небезпідставною є думка, що вихід на пенсію супроводжується втратою соціальних зв'язків, навіть частково виключенням з життя суспільства.

Наявність/відсутність ознак соціального виключення прямо пов'язана з матеріальними характеристиками домогосподарств, на основі яких визначаються показники монетарної бідності. Тому і склад домогосподарств, що мають ознаки соціального виключення, є доволі близьким до складу бідних домогосподарств. Як вже зазначалось, найбільш вразливими з точки зору ризиків бідності в Україні є домогосподарства з дітьми, домогосподарства, до складу яких входять особи старших вікових категорій, а також з подвійним демооекономічним навантаженням. Проведені раніше дослідження фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень іме-

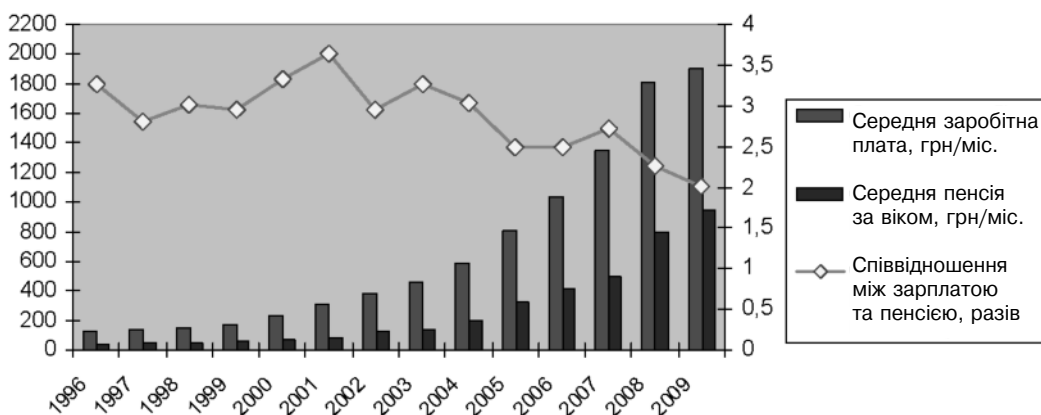

Рис. 1. Динаміка середньомісячної заробітної плати, середнього розміру місячної пенсії за віком та їх співвідношення*

* Джерело: Державний комітет статистики України. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Таблиця

Частка домогосподарств, які мають 5 і більше ознак соціального виключення, залежно від соціально-демографічних характеристик, %

Типи домогосподарств	Без дітей	З однією дитиною чи двома дітьми	З трьома і більше дітьми
Без пенсіонерів	16,0	28,3	3,3
Є хоча б один пенсіонер*	10,9	9,4	0,9
Всі пенсіонери	31,3	x	x

* Чисельність пенсіонерів менша від чисельності дорослих членів домогосподарства.

ні М. В. Птухи показали, що майже третина всіх домогосподарств, що мають 5 і більше ознак соціального виключення¹⁰, складається тільки з осіб пенсійного віку. Якщо в структурі домогосподарств України питома вага домогосподарств, що складаються тільки з осіб у непрацездатному віці, становить 27,2%, то серед тих, що мають ознаки соціального виключення, вже 31,3% (таблиця).

Серед домогосподарств з подвійним демооекономічним навантаженням 5 і більше ознак соціального виключення має кожне десяте, в той час як серед усіх домогосподарств їх частка не перевищує 8%.

Більше половини домогосподарств, що мають 5 і більше ознак соціального виключення, одночасно є бідними за національним критерієм, що ще раз підтверджує думку про те, що соціальне виключення та соціальна ізоляція значною мірою обумовлюється низькими доходами. Отже, суттєве зниження доходу в результаті припинення трудової діяльності може призвести до доволі різкого зростання ризиків бідності та соціальної ізоляції.

Відповідно до статті 23 Європейської соціальної хартії, ратифікованої Україною, особам похилого віку необхідно забезпечити можливість якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства, використовуючи їхній професійний та життєвий досвід, створити умови, що надають можливість вільно обирати спосіб життя і незалежно жити у знайомому для них оточенні так довго, як вони того бажають і зможуть. Однак на практиці пенсіонери та особи передпенсійного віку є першими у списках на звільнення при скороченні штатів, реорганізації підприємств, крім того, законодавчо закріплено, що окремі посади можна обіймати лише до настання пенсійного віку (наприклад, на держслужбі).

Очевидно, в умовах надлишку робочої сили на ринку праці така політика є виправданою. Однак прогнози вчених-демографів засвідчують, що вже в найближчі 15–20 років на ринку праці суттєво зменшиться обсяг пропозиції робочої сили молодших контингентів працівників, а отже, проблема необхідності найму працівників старших вікових кон-

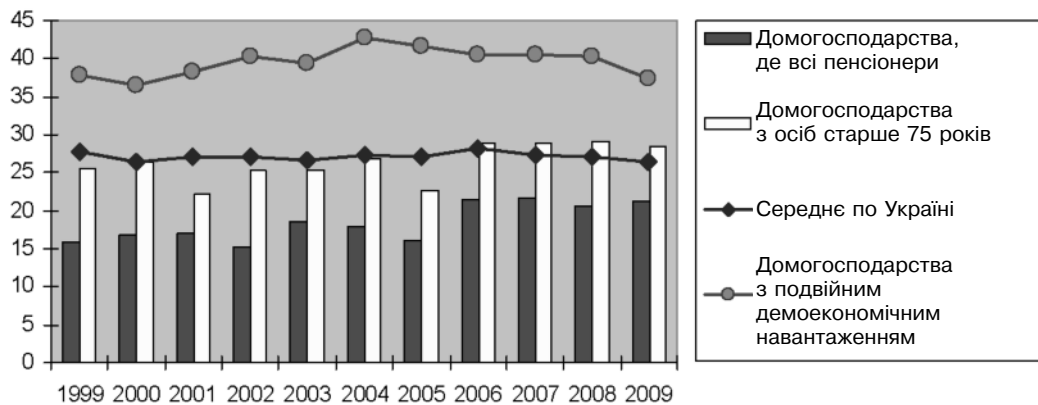

Рис. 2. Рівні бідності серед окремих типів домогосподарств в Україні у 1999–2009 рр.**

** Розраховано за даними обстежень умов життя домогосподарств, що проводяться Держкомстатом України.

¹⁰ Співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАНУ під керівництвом академіка Е. М. Лібанової розроблено методологічні підходи до дослідження проблеми соціального виключення в Україні. Відповідно до особливостей соціально-економічної ситуації в країні та виходячи з наявної інформаційної бази (обстеження умов життя домогосподарств Держкомстату України, у т. ч. окремий модуль по самооцінці доступності окремих товарів та послуг), соціальне виключення було охарактеризоване 14 ознаками. Аналіз розподілу домогосподарств за кількістю накопичених ознак соціального виключення дав змогу встановити межу, за якою соціальне виключення і соціальна ізоляція починають чітко проявлятися, на рівні 5 ознак. Питома вага домогосподарств, що мають 5 і більше ознак соціального виключення, становила 20%.

тингентів набуде особливої актуальності. Тому вже сьогодні слід почати розробку нових механізмів стимулювання пізнішого виходу на пенсію та продовження трудової діяльності на умовах повної або часткової зайнятості.

В умовах доволі стрімкого розвитку нових технологій цілком закономірно, що працівники старших вікових категорій швидко втрачають конкурентоспроможність. Забезпечити літніх людей робочими місцями буде можливо за умови відповідності їх освітньо-кваліфікаційного рівня вимогам наявних робочих місць. Тому особливої актуальності набудуть питання підвищення кваліфікації, перекваліфікації старіючої робочої сили.

Без постійного навчання та перенавчання навряд чи вдасться забезпечити осіб старших вікових контингентів, які виявляють бажання продовжувати працювати, робочими місцями. Так, навіть на підприємствах та в організаціях державної форми власності існує віковий ценз при прийомі на роботу. Щодо працівників комерційних структур, то ризика підводиться на 40 роках, часто — і на 30. Особи передпенсійного віку вже сьогодні мають набагато нижчу конкурентоспроможність та, відповідно, менше шансів влаштуватись на високооплачувану роботу. Очевидно, в майбутньому їм без перенавчання та серйозних програм підвищення кваліфікації буде взагалі складно знайти роботу з високим рівнем заробітної плати.

Частина пенсіонерів має доволі високу так звану «залишкову працездатність», що цілком узгоджується з доведеною медико-біологічною доцільністю фізичної і трудової активності осіб похилого віку. Використання робочої сили пенсіонерів широко практикується в країнах, де є стійкі міжпоколінні зв'язки та переважає фізіологічний підхід при організації трудової діяльності старших вікових категорій персоналу (наприклад, у Японії).

Вчені Інституту геронтології АМН України провели дослідження працездатності осіб старшого віку в чотирьох ракурсах: фізична працездатність та психомоторна активність, розумова працездатність, досвід та професійна працездатність, навчання та перенавчання на виробництві¹¹. Результати засвідчили, що використовувати працю осіб старших вікових груп доцільно на роботах, які не потребують великих обсягів та швидкості, але де необхідні висока якість та професійний досвід. Найбільш ефективними формами навчання та підвищення кваліфікації літніх осіб визнано «живий інструктаж» та письмові інструкції, найменш ефективною — комп'ютерну форму.

Забезпечити літніх людей робочими місцями часто не дають змоги безробіття та недостатня еластич-

ність ринку праці, через які суспільство втрачає їхній потенціал та професійний досвід. Разом з тим, яким би високим не було навантаження на вільні робочі місця на вітчизняному ринку праці, завжди є частина вакансій, які залишаються незайнятими протягом тривалого періоду часу. Причиною цього зазвичай є не високі вимоги роботодавців щодо потенційних працівників, а низька привабливість робочих місць, викликана або неprestижністю професії серед молодших контингентів, або низькою заробітною платою та відсутністю можливостей для кар'єрного зростання. Такі робочі місця можна було б пропонувати працівникам пенсійного віку, для яких заробітна плата є не основним, а додатковим джерелом доходу, а просування по службовій драбині вже не розглядається як першочергове завдання.

Висновки та рекомендації. Дані соціологічних опитувань засвідчують, що частина літніх осіб, які вже вийшли на пенсію, мають і бажання, і можливість продовжувати трудову діяльність. Це є вигідним як для них особисто, так і для економіки країни. Необхідно лише створити сприятливі умови для реінтеграції осіб старших вікових категорій у соціум.

Принциповим моментом є визначення ключових сфер суспільної діяльності, де можна було б розширювати можливості зайнятості для осіб старших вікових категорій, адже більшість пенсіонерів буде змушена, як мінімум, змінювати робоче місце, лише невелика частина зможе працювати на тих же робочих місцях і за незмінних умов зайнятості. З огляду на зростання суспільної значущості надання соціальних послуг, вважаємо, що особливо актуальним буде забезпечення зайнятості цієї категорії осіб саме у цій сфері. Сьогодні в Україні створена мережа закладів, що надають різні види соціальних послуг: побутові, психологічні, педагогічні, медичні, економічні, юридичні, з працевлаштування, з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями, інформаційні. Такі послуги можуть надаватись як у спеціалізованих установах (територіальних центрах соціального обслуговування, стаціонарних інтернатних та реабілітаційних закладах, в установах та закладах тимчасового або постійного перебування), так і за місцем проживання осіб, які потребують таких послуг.

Діючі в Україні спеціалізовані заклади для осіб похилого віку, інвалідів та інших категорій здебільшого забезпечують відповідні групи населення приміщенням для проживання, а соціально-побутові послуги, що надаються, мають низьку якість. Вважаємо, що поширення зайнятості старших контингентів населення саме у цій сфері дасть змогу підвищити якість надання соціальних послуг, адже більшість

¹¹ Поляков А. А. Работоспособность лиц старшего возраста в эпоху интерактивных технологий / А. А. Поляков / Проблемы старения и долголетия, 2008. — № 4. — С. 478–492.

їх отримувачів — теж літні люди, які мають схожі потреби, інтереси, вподобання. Це сприятиме швидшому налагодженню контактів між надавачами та бенефіціаріями, підвищенню рівня охоплення системою соціальної допомоги тих, хто її потребує. Особливо це стосується невеликих містечок та сільської місцевості, адже особи старших вікових категорій краще поінформовані про умови життя, матеріальні статки своїх ровесників. Отже, шанси нужденних отримати допомогу, не звертаючись по неї самостійно з різних причин, в тому числі — і через відсутність інформації та незнання своїх прав, суттєво зростуть.

Важливим елементом політики зайнятості має стати впровадження нових видів організації праці, адаптація робочих місць до потреб осіб старших вікових категорій для того, щоб забезпечити збереження та продуктивне використання їх професійних навичок та можливостей. Необхідно підвищувати рівень інформованості суспільства в цілому та роботодавців зокрема щодо переваг збереження та використання старіючої робочої сили, намагатись змінити стереотипи відносно того, що продовження найму осіб старших категорій обов'язково призводить до скорочення можливостей зайнятості серед молоді. Слід розробити та запровадити механізми збереження зайнятості пенсіонерів та залучення до продуктивної праці осіб, які вже припинили трудову діяльність, але мають бажання та можливості для її поновлення.

Ще одним питанням, яке потребує детального вивчення та обґрунтування, є продовження/припинення пенсійної виплати із солідарної системи за умови продовження трудової діяльності. Практика одночасної виплати і пенсії, і заробітної плати, поширена лише в кількох країнах, в тому числі і в Ук-

раїні, з одного боку, стимулює зайнятість, з іншого — зменшує можливості для матеріальної підтримки осіб, які вже не можуть продовжувати працювати і вимушені жити виключно на пенсійну виплату. Це питання є дискусійним, аргументи як «за», так і «проти» є вагомими, а тому однозначно та швидко його вирішити навряд чи вдасться.

Обмеження на одночасну виплату і заробітної плати, і пенсії може призвести до того, що частина зайнятих пенсіонерів перейде у «тінь», від чого програють як самі пенсіонери (адже втратять можливість отримати надбавку до пенсії за додатковий страховий стаж, крім того, в неформальному секторі економіки і умови праці, і система соціального захисту працівників є помітно гіршими, ніж у формальному), так і держава (внаслідок недоотримання податків від самих пенсіонерів та їх роботодавців). Разом з тим, Пенсійний фонд вже сьогодні є дотаційним, а посилення навантаження на нього внаслідок зростання чисельності пенсіонерів вже в недалекому майбутньому вимагатиме додаткових видатків з Державного бюджету. Тому необхідно віднайти розумний компроміс між обмеженням виплат та необхідністю стимулювання продовження періоду економічної активності літніх людей.

Таким чином, питання реінтеграції літніх людей до суспільства, можливості використання їхніх знань, умінь, життєвого досвіду досі залишаються відкритими і невирішеними, а тому потребують подальших досліджень та пошуку ефективних механізмів залучення осіб старших вікових категорій до суспільно корисної праці, забезпечення їм можливості працювати та брати активну участь в житті суспільства, доки вони зберігатимуть бажання і можливість це робити.

Передплачуйте, читайте науково-економічний та суспільно-політичний журнал

Часопис розрахований на тих, хто цікавиться проблемами праці, соціально-трудоких відносин, ринкових перетворень тощо.

Періодичність виходу — 8 номерів на рік.

Повідомляємо, що оформити передплату можна в будь-якому поштовому відділенні або пункті передплати

Україна:
Аспекти праці
Індекс — 74541

Вартість передплати на журнал «Україна: аспекти праці» на 2010 р.: на квартал — 20 грн 19 коп.